

Utkarsha Shekhithur

Radhakrishnan (SV)

ఉత్కర్షా శేఖిథూరు

Sl. no. ~~98~~ 235

acc. no. 4547.

UTTAMA SNEH^{లు}

ఉత్తమ స్నేహి

BY
J. V. RADHAKRISHNAN

Chellappa
Sembud
Mad

ఉత్తమ స్నేహితులు

గ్రంథకర్త
జొన్న అగడ్త వెంకటరాధాకృష్ణయ్య
రాజమండ్రి.

టి. వి. చెల్లపూశాస్త్రి అండ్ సన్సు,
మదరాసు.

T. V. C. PRESS
1-1, Sembudoss Street,
Madras.

155790

విషయానుక్రమణిక.

1. రాజారామమోహనరాయలు	1
2. సర్. టి. ముత్తుస్వామి అయ్యరు	9
3. రవివర్మ	15
4. జేంసెట్టి నుసర్ వాంజి తాత	18
5. రమేశ చంద్రదత్తు	26
6. గోపాల కృష్ణ గోఖలే	34
7. దాదాభాయి నారోజీ	40
8. బాలగంగాధర తిలకు	47

1870

గోపాలకృష్ణగోఖలే

రాజా రామమోహనరాయలు

1600 వ సంవత్సరమున హిందూ దేశముతో వర్తకము చేయుట కాంగ్లేయు లరుదెంచిరి. నూటయేఁబదిసంవత్సరములు వారు నిరాఘాటముగ వాణిజ్యము సలిపిరి. 1770-వ సంవత్సరమున హిందూదేశ మల్లకల్లోలస్థియందుండెను. దేశమును బరిపాలించుచున్న జహంగీరుస్థితి కడువిషమముగ నుండెను. దేశమును దమవశముచేసికొనుతలంపున నొక వైపునుండి మహారాష్ట్రులును, మఱొకవంక శిఖులును చెలరేగుచుండిరి. ఇంతియేగాక దేశములోని చిన్నచిన్నరాజు లొకరిరాజ్య మొకరాక్రమించుకొనునదేశముతో కల హించుచుండిరి. సమయము కనిపెట్టి విదేశీయులు చాలమంది హిందూదేశము నాక్రమించుకొనుటకేతెంచిరి. అట్లు వచ్చి హిందూదేశవాసులను మంచితనముచే వశపరచుకొని, దేశము లోని యల్లరుల నణచి దేశపరిపాలనభారమునుగూడ వహించిన దింగ్గీ షువారు. ఆంగ్లేయులు హిందూదేశపరిపాలన భారమువహించుటలో వారికిఁదోడ్పడినవారిలో రాజా రామ మోహనరాయ లొకఁడు.

రాజారామ మోహనరాయలు 1774-వ సంవత్సరమున వంగదేశమున నొక కులీనబ్రాహ్మణకుటుంబమున

జన్మించెను. ఆతనిజనకుఁ డపుడు బర్దానుమహారాజునా
స్థానమున నుద్యోగిగ నుండెను. తనవలెనే తనకుమారుఁడు
కూడ రాజాస్థానమున నుద్యోగిగ నుండవలెనని రామ
మోహనరాయలత్రిడి యభిలషించెను. ఈయద్వైతముతో
నాతఁడు తనపుత్రుని వంగభాషాభ్యాసము ముగిసినంతనే
ఆస్థానభాషయగు పారసీకభాషయును, సంస్కృతమును,
అరబ్బీభాషయు నేర్చుకొనుటకై పాట్నాకుఁ బంపెను. రామ
మోహనరాయలు పదునేడుసంవత్సరములప్రాయముగల
వాఁడగునప్పటికి నాలుగుభాషలు నేర్చియుండెను. అతఁడా
యా భాషలందలి మతగ్రంథముల నన్నిటినిఁ జదివి, గ్రంథస్థ
సూత్రములకును, వాని యాచరణమునకును సమాత వ్యత్యాస
మున్నదని గ్రహించెను. అతఁడు తన మతమునుగూడ విశ్వ
సింహుఁడాయెను. హిందువులు మతోద్వైతములు సరిగ్రహించ
కుండ ననేకదుష్కృత్యము లాచరించుచున్నారని యతఁ
డొక విమర్శనమును వ్రాసెను. రామమోహనరాయల
త్రిడి, ఆ విమర్శనముఁ దిలకించి క్రోధముఁజెందెను. మత
విషయమున నిరువురియభిప్రాయములును భేదించినందున
నతఁడు తనపుత్రుని గృహమునుండి వెడలి పొమ్మనెను.

త్రిడియాజ్ఞకు మాటుపలుకక రామమోహన.
రాయలు వేయిమైళ్లదూరముననున్న టిబేటుదేశమునకుఁ
బొడచారియై యరిగెను. లామాను పూజించునాదేశీయుల

యాచారవ్యవహారములు రామమోహనరాయల కానంద దాయకముగ నుండలేదు. రెండుసంవత్సరములు గడిచిన పిదప నాతఁడు తిరిగి వాగదేశమునకుఁ బోయెను. రామ మోహనరాయలు తండ్రిచే క్షమింపఁబడెను. మఠాచారముల విషయమున నిరుపురియభిప్రాయములు నేతీభవించ లేదు. అయినను రామ మోహనరాయలు సర్వణభూయిష్టఁ డగుటచే తండ్రితో వాదమునలిపి ఆతనిస్మాదయమునకు నొప్పినిఁ గలిగింపఁజాలఁడయ్యెను. ఆతనిజనకుఁడు 1804-వ సంవత్సరమునఁ బరలోకమున కరిగినంత నె రామ మోహనరాయలు హిందూమతమును దురాచారభూయిష్ట మొనరించినబ్రాహ్మణులపై విజృంభించెను.

రామ మోహనరాయలు ఈస్టిండియా కంపెనీచారి క్రింద నొకజిల్లాకుఁ గలక్తరుగ నియమింపఁబడియెను. ఆ యుద్యోగమును జయప్రదముగ నిర్వహించుట క్లుప్తభాష యావశ్యకమయ్యెను. ఆతఁ డింగ్లీషుభాష నభ్యసించు నుద్దేశ ముతో శ్రద్ధగా 'సన్తానిని బంధింపసాగెను. కొలఁదికాలము లోనే యతఁడాప్రయత్నమునఁ గృతకృత్యుఁడయ్యెను. 1813-వ సంవత్సరమున రామమోహనరాయ లాయుద్యోగ మునకు రాజీనామానిచ్చి తనజీవితమును ప్రహసేనకు వినియోగింప నిశ్చయించుకొనెను.

రామ మోహనరాయలు హిందూమతముయొక్క సూత్రములకును, ఆ చరణమునందున్న దురభ్యాసములకును గల భేదమును గమనించి తద్విషయము ననేకవిధముల విమర్శించెనని యీ వాఱ్లో జెప్పియుంటిమి. మతసూత్రముల తత్వము నర్థముచేసికొనఁజాలక యనేకదురాచారముల నొనరించుచుండుట గమనించి, ప్రజలను సత్పథానువర్తులుగఁ జేయుతలంపుతో హిందూమతరహస్యగర్భితములైన వేదములను, ఉపనిషత్తులను తన మాతృభాషలోని కాతఁడనువదించెను. వేదసూత్రముల ననుసరించి భగవదారాధన చేయుట కొకసమాజమును దా నెలకొల్పెను. ఆసమాజము బ్రహ్మసమాజమును పేరున నిప్పటికిని సుప్రసిద్ధమై వెలయుచున్నది.

ఈ రెండుపనులఁజేయుటవలన నాతఁడెల్లరకున నిష్ఠుఁడయ్యెను. పరమపవిత్రములైన వేదములను, ఉపనిషత్తులను మాతృభాషలోనికిఁ బరివర్తన మొనరించుటయును, శతాబ్దములనుండి యాచరింపఁబడుచున్న మతాచారముల విస్మరించి, నూతన మతాచారముల ప్రచారమొనరించుటయును గొప్ప హేతువులని హిందూమతానురక్తు లెల్లరును వాదించి, కులమునుండి బహిష్కరింతుమని రామ మోహనరాయలను బెదరించిరి. ఎందఁతెన్నిచిధముల భయపెట్టినను ఆతఁడు జంకలేదు.

అంగభాషాభిమానియగు రామమోహనరాయలూ భాషాప్రచారమునకు మిక్కిలి పాటుపడెను. కలకత్తా నగరమున అలగ్జాండరు డఫ్ అనుస్కాట్లండుదేశీయుఁ డింగ్లీషు పాఠశాలను స్థాపించు సందర్భమున నితఁడు విశేషముగ సాహాయ్య మొనరించుటయేగాక ఆ పట్టణమున మఱొక భాగమున హిందూపాఠశాలయనుపేరున తానొకపాఠశాలను నెలకొల్పెను. ఆ పాఠశాల తదనంతరము కళాశాలగా మారి యిప్పటికిని అపారప్రఖ్యాతితో విలసిల్లుచున్నది.

ఈ మహాపురుషుఁ డొనరించిన సత్కార్యములలో ముఖ్యమైన దొకటి సహగమననాశము. దానిని 'సతి' యనియు, 'సహగమన' మనియునందురు. పూర్వమొకస్త్రీ యొక్కభర్త చనిపోయినచో నామె మరణించిన తనభర్తతోఁగూడ దహనము చేయఁబడుచుండునలవాటు సర్వసాధారణమై, సర్వవ్యాప్తమైయుండెను. దీనినే సహగమన మనెడివారు. అట్లు చనిపోయినభర్తతోఁబాటి తానుగూడ బలాత్కారముగ ప్రాణత్యాగ మొనరించినకాంత పతివ్రతగ నెన్నఁబడుచుండెను. రామమోహనరాయలొకని ముప్పది యేడవ సంవత్సరమున తనసహోదరుఁడు పరలోకగతుఁడైన పుడతనివది నెకూడ దహనముచేయఁబడుట కనులారచూచి భయవిహ్వలుండయ్యెను. బ్రతికియుండగనే చంపివేయుట ఎంత యన్యాయము? ఆమెనగ్నిజ్వాలలు చుట్టముట్టిన

సమయమున నెల్లరిహృదయములును ద్రవీభూతములగు నట్లొదన మొనరించుచు నాయనలజ్వాలలనుండి తప్పించు కొనఁ బ్రయత్నించునపుడు పురోహితుడును, తదితరబంధు జనులును కఱ్ఱలతో నామెను రాకుండ పొడుచుచు మరణింపఁ జేసిరి. రామమోహనరాయల హృదయమున విషాద మేఘము లావరించుకొనెను. ఆ దినమునుండి, సహగమన దురాచారమును సమూలముగ నంతరింపఁజేయుటకు ఘోర శపథ మొనరించి వేదములలో నట్టి దురాచార మెచ్చటను వ్రాయఁబడలేదని సప్రమాణముగ, బహిరంగముగ నెన్నో యుపన్యాసములనిచ్చి హిందూమతాచారాభిమానుల యభిప్రాయములను ఖండించుటయేగాక యనేకవిమర్శనములు ముద్రింపించి యుచితముగ నెల్లరకుఁ బంచిపెట్టించెను. పది సంవత్సరములంతఁడట్లు పాటుపడగా విలియం బెంటింకు ప్రభువు అను గవర్నరుజనరలు రామమోహనరాయలప్రయత్నములను బ్రశంసించి సహగమన దురాచారము నణచివేసెను. బెంటింకుప్రభు వాదురాచారము ననుసరించినవారును, ప్రోత్సహించినవారును కఠిన శిక్షకు లోనగుదురని శాసించెను. నాటినుండియు మహాభయంకరమగు నా దురాచార మెల్లరు నాచరించుట మానిరి.

పూర్వాచారపరాయణులగుహిందువు లియ్యది తమకు గొప్పపరాభవముగ నెంచి తమయాచారవ్యవహారాదుల

యందు ప్రభుత్వమువారు జోక్యము కలుగఁజేసికొనుట తప్పనియు, నా యాచారము తమశాస్త్రములందు నిషేధింపఁబడలేదనియు మఱల నది యాచరింపఁబడునట్లొక శాసనము తీర్మానింపఁవలసినదనియు నర్జీ పెట్టిరి. ఈరహస్యము నెఱింగి రామమోహనరాయలు 1830-వ సంవత్సరమున నింగ్లాండునకుఁబోయి పార్లమెంటుసభ్యుల కాదురాచార ప్రధానతత్వము నెఱుంగఁజేయ వారాతీర్మానమును త్రోసి పుచ్చిరి.

ఈస్టిండియాకంపెనీవారు మోగలుప్రభువుయొక్క హక్కులోనున్న ప్రదేశములఁ గొన్నిటి నాక్రమించుకొనఁగా నాప్రభువు రామ మోహనరాయలకు రాజాబిరుద మొసంగి, దొరతనమువారితో నా విషయమై ప్రసంగించి తనహక్కులను తన కిప్పించుమని వేడెను. రామమోహనరాయలు కంపెనీవారిదొసగులను ప్రభుత్వమువారికి తెలియఁజేసి మోగలుప్రభువుహక్కులోనున్నప్రదేశముల నాతని కిప్పించెను.

హిందూదేశీయులకు రాజ్యపాలనమున నేయధికారమును లేకుండుట గమనించి రాజారామమోహనరాయలు 'దేశములోని ప్రజలసదభిప్రాయము బడయవలెనన్నచో బాధ్యతగల మంచి యుద్యోగములను వారి కొసంగవలె'నని హెచ్చరించెను. అతనిహెచ్చరిక కనుకూలముగఁ బ్రభుత్వము

వారు 1833వ సంవత్సరమున చార్టరు శాసనము నాచరణలోఁ బెట్టెరి.

రాజారామ మోహనరాయల కీర్తిచంద్రికలు హిందూ దేశము, ఇంగ్లాండు దేశములందెగాక విదేశములందును వ్యాపించెను. ఆతఁడనేక దేశముల సందర్శింపఁగలిగెనుగాని ప్రాన్సు దేశమునుమాత్రమే సందర్శింపఁగలిగెను. ప్రాన్సుదేశము నపుడేలుచున్న లూయీ ఫిలిప్ ప్రభువు రామమోహనరాయల నాహ్వానించి గౌరవించెను.

చార్టరు శాసన (Charter act) మమలులోనికి వచ్చినపిదప రామమోహనరాయలు హిందూదేశమునకుఁ దిరిగి వచ్చుచుండఁగా వ్యాధిగ్రస్తుడయ్యెను. ఆవ్యాధి విషమముగ పరిణమించెను. ఆతఁడు 27-9-1833వ సంవత్సరమున బ్రెస్టులువద్ద చనిపోయెను.

రాజారామమోహనరాయలమరణవార్తవిని దేశీయులేగాక విదేశీయులును మిక్కిలి వగచిరి.

సర్. టి. ముత్తుస్వామి అయ్యరు

దక్షిణహిందూ దేశమున సర్ తిరువాలూరు ముత్తుస్వామిఅయ్యరు పేరు విననివారుండరు. దక్షిణదేశస్థుల కౌతలడన్న నెంతయో గౌరవము. ఏవైన నీతు లెవరికైన నుపదేశించుచున్నపుడు “చూడుము, ముత్తుస్వామి అయ్యరెంత బుద్ధిమంతుడో” యని యిప్పటికిని సతనియాదర్శక జీవితమునుగూర్చి తలచుచుందురు. ఆతఁడు సద్గుణ గరిష్ఠుఁడగుటచేతను, దయార్థహృదయుఁడగుటచేతను బ్రజలకుఁ బ్రేమాస్పదుఁడయ్యెను.

ముత్తుస్వామిఅయ్యరు 1832-వ సంవత్సరమున తంజావూరునగరసామిప్యముననున్న యొకకుగ్రామమున జన్మించెను. ఆతఁడు పసితనముననే పితృవిహీనుఁడయ్యెను. ఆతనిజనని శోకసాగరమునమునింగెను. కాని ధైర్యము తెచ్చుకొని తనసుతునితో తిరువాలూరు అనునూరికిఁబోయెను. ముత్తుస్వామి అయ్యరు బీదవాఁడు. ఆ మాతాసుతులు తిండికొఱ కనేకకష్టము లనుభవించుచుండిరి. కొంతకాల మాతఁడు తిరువాలూరుపాఠశాలలోఁ జదివెను. కాని

దాడిద్యబాధ దుస్సహమగుటచే విద్యాభ్యాసముమాని
యతఁడాయూరుకరణమువద్ద గుమాస్తాగా ప్రవేశించెను.
ఆ కరణము ముత్తుస్వామిఅయ్యరునకు మాసమునకొక
రూపాయి వేతన మేర్పఱచెను.

కొంత కాలమైనపిదప నతఁడొకరణమువద్దనే యసి
స్టేంటు కరణముగఁ బనిచేసెను. ఈ సమయమున నతని
తల్లికూడ మరణించెను. పాపము! దిక్కులేనివాడగు
ముత్తుస్వామిఅయ్యరున కాకష్టసమయమున సాయముచేయు
టకుఁగాని, తగినసలహానొసంగుటకుఁగాని యెవ్వరును
పూనుకొనకపోవుటచే నాతఁ డత్యధికవిచారనిమగ్ను
డయ్యెను.

ముత్తుస్వామిఅయ్యరు అదృష్టవశమున 1846 వ
సంవత్సరమున తిరువాయూరుతహసీల్దార్గు ముత్తుస్వామి
నాయక్ అనునాతనినిఁ జూచుట తటస్థించెను. కరుణార్ద్ర
చిత్తుడగు నాతహసీల్దారు పేదవాడగుముత్తుస్వామి
అయ్యరును బిలిచి “నీ తండ్రీమరణమునకే వగచుచుం
డఁగా, నీతల్లి మరణించి నీకు మఱింత వంతకలుగఁజేసినది.
నీప్ర దుఃఖింపవలదు. ఈ దినముమొదలుగా నాయిత
నుండుము.” అని చెప్పెను.

తహసీల్దారు చెప్పినపనులన్నియు నతఁడు చక్కగ
నెఱవేర్చుచుండెను. ఆతనివినయవిధేయతలకును, తెలివి

తేటలకును తహసీల్దారు సంతసించెను. యజమానునికి సేవ చేయనిసమయములం దాయూరనేయున్న పాఠశాలకుఁబోయి, యతఁడాంగ్ల భాష నభ్యసించునాగెను. ముత్తుస్వామి అయ్యరాంగ్ల భాషాపఠశాలమునం దాసక్తుడైయుండుట తహసీల్దారు గమనించి, తానే యతని కాంగ్ల భాషనేర్పెను. పాఠశాలకుఁబోయి పాఠములర్థము చేసికొనగలఁడని ధైర్యముతోఁచిన పిదప, ముత్తుస్వామి నాయకాబాలుని నాగపట్నంబున స్థవపాఠశాలకు విద్యాభ్యాసమునిమిత్తము పంపెను. ఆపాఠశాలలో విద్యాభ్యాసము ముగిసినతరువాత మహాదారస్వభావుఁడగు నాతహసీల్దారే ముత్తుస్వామి అయ్యరును మదరాసు యూనివర్సిటీ కాలేజి హైస్కూలుకుఁబంపెను. ముత్తుస్వామిఅయ్యరు తన తెలివి తేటలచేతను, వినయవిధేయతలచేతను ఉపాధ్యాయులెల్లరి దయకును బాత్రుఁడయ్యెను. యునివర్సిటీ కళాశాల కపుడు ప్రధానాచార్యుఁడుగా (Principal) నుండిన పవెలుదొరగారు ముత్తుస్వామిఅయ్యరునెడ నత్యధికమగునభిమానము గలిగియుండెను. తాను విద్యాధికుఁడగుటకు ముఖ్యముగా పవెలుదొరగారి * యభిమానమే హేతుభూతనిమ ముత్తుస్వామి అయ్యరు చెప్పచుండెడివాఁడు.

* పవెలు దొరగారి శిల్పప్రతిమ రాజధాని కళాశాల నలంకరించుచున్నది.

కళాశాలయందు విద్యనభ్యసించిన యనంతర మాతః
 డా కళాశాలలోనే యఱువదిరూప్యముల వేతనముపై సహా
 యోపాధ్యాయుఁడుగ నియమింపబడెను. కొంతకాలమైన
 పిదప నతఁడు తంజావూరుజిల్లా కలెక్టరుకచేరిలో గుమాస్తా
 యుద్యోగమును జేసెను. ఆతఁడెంతో కాల విాయుద్యోగ
 మునగూడనుండలేదు. రూ 150 అవేతనముపై విద్యా
 శాఖాధికారులచే డిప్యూటీ సూక్ష్మ యినస్పెక్టరుగ నియో
 జితుఁడయ్యెను. 1853 వ సంవత్సరమున ముత్తుస్వామి అయ్యరు
 స్త్రీ డరు పరీక్షలో నుత్తీర్ణుఁడయ్యెను. కొంతకాలము స్త్రీ డరు
 చేసినతరువాత నాతఁడు ట్రాంక్వెబారు జిల్లా మునసబుగ
 నియమింపబడియెను.

1859 సంవత్సరమున దొరతనమువారు ముత్తుస్వామి
 అయ్యరుకు తంజావూరుజిల్లా యీనాము డిప్యూటీ కలెక్టరు
 పదవి నొసంగిరి. కొన్నిసంవత్సరములు గడచినపిమ్మట
 నతనికి మేజిస్ట్రేటు అధికారముకూడ నొసంగబడెను. ముత్తు
 స్వామి అయ్యరు తనయుద్యోగము నత్యంత సామర్థ్యముతో
 నిర్వహించుచుండెను. అభియోగ విచారణము నందాతఁడు
 చూపుకౌశలమును బరీక్షించి ప్రభుత్వమువా రతని దక్షిణ
 కెనరా సబుజడ్జిగను, కొన్నిమాసములు గడచిన పిదప
 మదరాసు పోలీసు మేజిస్ట్రేటుగను నియమించిరి. ముత్తుస్వామి
 అయ్యరు మేజిస్ట్రేటుపనిచేయుచు విరామకాలములందు

బి. యల్. పరీక్షకు చదువసాగెను. ఆపరీక్షయందాతఁడు విజయఁడైనంతనే చెన్నపురి స్కూల్ కాజుకోర్టు జడ్జిగ నియోజితుఁడయ్యెను. ఆతఁడనేక జర్మనీలాపుస్తకములను (German law Books) జదివెను.

1877-వ సంవత్సరమున ముత్తస్వామిఅయ్యరు ఢిల్లీ దర్బారు కాహ్వానింపఁబడియెను. మఱుచటి సంవత్సరమాత్రానికి దొరతనమువారు సి. ఐ. ఇ. (Companion of the Indian Empire) బిరుదము నొసంగి హైకోర్టు జడ్జిగ నియమించిరి. చెన్నపట్టణమున హైకోర్టుజడ్జిపదవినందిన హిందువులలో ముత్తస్వామి అయ్యరే ప్రథముఁడు.

ముత్తస్వామిఅయ్యరు చెన్నపురిపౌరులకేగాక తక్కిన ఆంధ్రేయులగున్యాయమూర్తులకుఁగూడ నాదర పాత్రుఁడయ్యెను. సబుకోర్టు జడ్జీలు, స్కూలుకాజుకోర్టు జడ్జీలు చాలమంది ముత్తస్వామి అయ్యరునొద్ద శిక్షణము పొందిన వారే. ఆతనికిఁగలయోర్పు, బుద్ధికోశలము ప్రశంసింపఁదగినవి. న్యాయము గమనించి తీర్పునొసంగెడివాఁడగుట చేతనే, ముత్తస్వామిఅయ్యరు సుప్రసిద్ధ న్యాయమూర్తి (Judge) యయ్యెను.

అభియోగ విచారణమున న్యాయముతో ప్రవర్తించుటయేగాక ముత్తస్వామిఅయ్యరు న్యాయమున (Law) అనేక మార్పులఁగావించెను. రాజభక్తియుక్తుఁడై మెలంగిన

ముత్తుస్వామి అయ్యరు 1892-వ నేట ప్రభుత్వమువారిచే
 కె. టి. (Knight) అను బిరుదముచే బహుకరింపబడెను.
 ఆతఁడు పదునేడు సంవత్సరములు హైకోర్టుజడ్జిగను, కొన్ని
 మాసములు ప్రధాన న్యాయమూర్తిగను బనిచేసెను.
 ముత్తుస్వామి అయ్యరు ఆరోగ్యమునకు 1895-వ సంవత్సరమున
 భంగమొందెను. ఆవత్సరముననే ఆతఁడు మరణించెను.
 ఆతని శిలాప్రతిమ మదరాసు హైకోర్టు నొకరించుచున్నది.

రాజారవివర్ణ

హిందూదేశము చిత్రకళకుఁబుట్టినిల్లు. దేశకాల పరిస్థితులందలి పరివర్తనములవలనఁ జాలభాగ మంతరించినను, కొలఁదిభాగ మింకను నిలిచియు నున్నది. చిత్రకళాభివృద్ధి కనేకకళాశాలలు నెలకొల్పఁబడినవి. పూర్వపు శిల్పమునకు, చిత్రకళకు చిహ్నములుగా ననేక దేవాలయములు, గుహలు, దేశ నాయకులశిలావిగ్రహములునుండి ఆధునికచిత్రకారుల కత్యంత ప్రోత్సాహ మొనగూర్చినవి సురేంద్రనాథగంగూలీ, అనందకుమారటాగోరు, మహాత్రి, రవివర్మ, దామెర్ల రామారావు మున్నగు సుప్రసిద్ధచిత్రకారులు చిత్రకళ నపారముగ వృద్ధిఁగావించిరి. వారి నాదర్శముగ దీసికొని, ఆధునికచిత్రకారులనేకులు కళామందిరముల నెలకొల్పి తమజీవితమును చిత్రకళాభివృద్ధికర్పించుచున్నారు. పై నుదహరించిన విఖ్యాతచిత్రకారులలో రవివర్మ ముఖ్యుఁడు.

రవివర్మ 1848 వసంవత్సరమున తిరువాన్కూరు జిల్లాలో నొక కుగ్రామమున జన్మించెను. ఆతనిపూర్వులు దక్షిణదేశమున గొంతభాగము నేలియుండిరి. వారిలోఁ గొందఱు చిత్రకారులు. మఱికొందరు పండితులు.

రవివర్మకు బాల్యమునుండియు చిత్రలేఖనము నందభిరుచియుండెను. ఆతనిమేనమామయగు రాజారాజవర్మ వినుతికెక్కిన చిత్రలేఖకుడు. ఆతనిచిత్రలేఖనప్రావీణ్యము రవివర్మ నధికముగ నాకర్షించెను. రవివర్మయభిలాషను రాజవర్మగమనించి, యాతనిఁగూడ నాకళలో నిపుణునిగఁజేయ సమకట్టెను.

రవివర్మపదునాల్గవసంవత్సరమున, రాజవర్మ యాతఁడు లిఖించిన చిత్రములను తిరువాన్కూరు మహారాజునకుఁజూపెను. మహారాజు చిత్రవిలోకనమున విస్మయచకితుఁడై యతనికొకరంగులపెట్టెను బహుమానముగ నొసంగెను. 1865 వసంవత్సరమున రవివర్మ మహారాజకుటుంబములోని యొక బాలికను పరిణయమాడెను. వివాహానంతరమాతఁడు రాజప్రాసాదముననే నివసింపవలసినవాడయ్యెను. ఆ దివ్య సౌధముననున్న చిత్తరువుల నాదర్శముగఁగైకొని రవివర్మ యనేకచిత్రపటముల నుల్లేఖించెను.

1874 వ సంవత్సరము జనవరిమాసమున చెన్నపట్టణమున జరిగిన చిత్రకళాప్రదర్శనమున రవివర్మచిత్తరువు గవర్నరుపతకమును బడసెను. అపుడు గవర్నరుగానున్న హాబట్టు ప్రభువు రవివర్మకొఱకుఁగబురంపి యతనిని వివిధముల నభినందించెను. హాబట్టుప్రభువునకుఁ బిమ్మట మదరాసు గవర్నరుపదవినందిన డ్యూక్ ఆఫ్ బకింగ్ హాము

ప్రభువు రవివర్ణచిత్తరువులను కడుంగడుప్రశంసించి తానొకటి ఖరీదునకుఁ గొనుటయేగాక తనచిత్తరవునుగూడ వ్రాయింఁచుకొనెను.

రవివర్ణ భారతేతిహాసములనుగడి యనేకచిత్తరువుల వ్రాసెను. ఆతఁడే చిత్రము వ్రాసినను నయ్యది అతిత్వరితముగ ఖర్చయిపోవుచుండెను. రాజులు, మహారాజులు, భాగ్యవంతులు, సామాన్యులు రవివర్ణచిత్రములఁగొనుచుండిరి. రవివర్ణపట మలంకరించనిగృహము భారతదేశమున లేదనియే చెప్పవచ్చును.

ఆతఁడొకచిత్రకళామందిరమును నెలకొల్పి యనేకమంది విద్యార్థులకుఁ జిత్రలేఖనము నేర్పెను. ఆతనిపటములలో మోహినీకుక్మాంగద అత్యంత మనోహరమైనది. ఇయ్యది మదరాసునగరమున పాథియనురోడ్లనందున్న మ్యూజియము నలంకరించుచున్నది. విశేషపరిశ్రమమూలమున నతనిదేశీయగోగ్యము చెడిపోయెను. ఆతఁడు 1906 వ సంవత్సరము అక్టోబరు నెలలో మరణించెను.

ఆతఁడు ప్రసిద్ధిగాంచుట కారణము జిత్రకళయందుఁ గల యభిరుచియే ముఖ్యకారణము. సక్రమ చిత్రకళా బోధనము లేకున్నను, చిత్రకారుల సాహాయ్యములేకున్నను, పాశ్చాత్యదేశచిత్రకళను పరిశీలించకపోయినను చిత్రకారులలో నతఁడగ్రస్థానము వహించెను. ఆతనికిఁ ద్రిచంద్రికలు దిగంతములవఱకు వ్యాపించెను.

జేంసెట్జీ నుసర్ వాంజీ తాత

పార్లెశామిక విషయమున హిందూదేశ మొకప్పు డత్యధిక విఖ్యాతిఁ జెంది యుండెను. ఆత్యంతకోమలమైన డక్కా-మస్తిను మన దేశములోనిదేగదా? కాశ్మీరశాలు వకు హిందూదేశ మెంతగా వినుతికెక్కినది? రానురాను హైందవ పరిశ్రమలన్నియు క్షీణదశలోనికి వచ్చినవి. కాని యిప్పుడు మఱల పరిశ్రమాభివృద్ధికి నూచన లగపడుచున్నవి. బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారుగూడ పార్లెశామికవిషయమున హైందవపార్లెశామికులతో నేకీభవించి, తదభివృద్ధికిఁ బాటుపడుచున్నారు. హిందూదేశమున పార్లెశామికులలో నగ్రస్థానమునలంకరించుచున్న జేంసెట్జీ నుసర్ వాంజీ తాతజీవిత చరిత్రము పరికితము.

1839 వ సంవత్సరమున బరోడావద్దనున్న నవసారి గ్రామములోనితండు జన్మించెను. ఈతనితలిదండ్రులు పక్షియా దేశవాసులు. ఈతండు తన శాల్యమును మతగ్రంథ పఠనమున గడపెను. పదునాల్గుసంవత్సరములప్రాయము ప్రాపించినంతనే నుసర్ వాంజీతాత సతనిజనకుండు విద్యాభ్యాసమునిమిత్తము బొంబాయి ఎల్ ఫినుస్టనుపాఠశాలకుఁ

బంపెను. 1858 వ వత్సరమున నతఁడు చదువుమానివేసి తండ్రితోఁ గలసి చైనాదేశముతో వ్యాపారముచేయ నారంభించెను. వాణిజ్యవిషములలో తగిన నేర్పుగడించిన పిమ్మట నతఁడు వర్తకరహస్యములను విశేషముగఁ దెలిసికొనుటకై హాంకాంగు పట్టణమునకుఁ బంపఁబడియెను.

ఈ సమయమున అమెరికాలో నంతః కలహ మారంభమయ్యెను. అమెరికా ఖండమునుండి ప్రత్తి ఐరోపాఖండమునకు విశేషముగా నెగుమతియగుచుండెను. సంగ్రామము ప్రారంభమైనంతనే అమెరికాఖండమువారు ప్రత్తి నెగుమతి చేయుట మానిరి. ఈ యక్కఱ గమనించి హిందూదేశము నుండి అనేకు లైరోపాఖండమునకు ప్రత్తి నెగుమతిచేయ సాగిరి. నుసర్ వాంజితాత హాంకాంగునుండి బాంబాయికి తిరిగివచ్చి, తానుకూడ ప్రత్తి నెగుమతిచేయసాగెను. కాని 1865వ సంవత్సరములో నా యుద్ధ మకస్మాత్తుగా నాపు చేయఁబడెను. హిందూదేశమునుండి ప్రత్తి తీసికొనుటమాని ఐరోపాఖండవాసు లమెరికానుండి మఱల తెప్పించుకొన సాగిరి. చాలమంది ప్రత్తివర్తకు లీయాకస్మిక సంఘటన పర్యవసానముగా దివాలాతీసిరి. తాత తనబుద్ధి కౌశలములచే నష్టము రాకుండ కంపెనీని కాపాడుకొనెను. ఇట్లుండగా నబ్బీనియా దేశమునకును, ఐరోపాఖండమునకును మఱల యుద్ధము తలపించెను, ఆసైనికుల కాహారసామగ్రి సరఫరా

చేయుమని తాతాకంపెనీవారి నాంగ్లేయు లడిగిరి. తాతా కంపెనీవారు మఱికొందఱితోఁ గలసి సైనికుల కాహార సామగ్రి సరఫరా చేసిరి. అందులో సతనికిఁ జాల లాభము కలిగెను. కంపెనీకూడ పేరుమోసెను.

బొంబాయిలో నాసమయమున నూలు పరిశ్రమవాసి కెక్కి యుండెను. తాతాకూడా నా పరిశ్రమమును బలముగ స్థాపించవలయునని తలంచి, ఇంగ్లాండు దేశమునందున్న మాంచెస్టరు నగరమున కరిగెను. పరిశ్రమాభివృద్ధి కుపయుక్తములగు విషయముల నాతఁ డెన్నింటినో యానగరమున గ్రహించెను. అతఁడు హిందూదేశమున కరుదెంచి నాగపూరున నొక ఫ్యాక్టరీ నిర్మించెను. విక్టోరియా మహారాణి హిందూదేశమునకు చక్రవర్తిని అని ప్రచురింపఁబడిన శుభ దినమున (1-1-1877) మధ్య పరగాణల చీఫ్ కమిషనరుగ సర్ జాన్ మారిస్ చే నా “ఎంప్రెస్ మిల్” తెలువఁబడెను. నుసర్ వాంజితాత స్వయముగ ఫ్యాక్టరీవ్యవహారములఁ జూచుచుండెను. వ్యాపారాభివృద్ధి కనువగు రహస్యములఁ దెలిసికొనుట కాతఁ డనేక పర్యాయము లైరోపాఖండమున కరిగెను. కొలఁదికాలములోనే నుసర్ వాంజితాత మిగత రైతు లాశ్చర్య చకితులై మత్సర గ్రస్తులగు నంతటి ప్రధానిగాంచుటయేగాక, అపరిమితమైన లాభమందెను.

భాగ్య మదాంధుడై యతడు ప్యాక్టోరి పనివాడ్ర ను, తనక్రింది యుద్యోగులను బాధించక వారిని దయతోఁ జూచుచుండెను. వారికి బహుమానము లొసంగియు, జీతముల నెక్కువచేసియు ప్రోత్సహించుచుండెను. మఱియు నుత్సాహవంతులు, విద్యాధికులునగుయవకులను ప్రతి సంవత్సరమును వర్తకులుగా తయారుచేయసాగెను. ఇవన్నియు నుసర్ వాంజితాత ప్యాక్టోరి యితరుల కాదర్శకమగునట్లొనర్చెను.

ధనలాభముకలిగెడుకొలంది నుసర్ వాంజితాత వ్యాపారము నింకను వృద్ధిచేయ దొడంగెను. సన్ననినూలు నతఁడు తయారుచేయు నుద్దేశముతో స్వదేశీ యంత్రాగారమును స్థాపించి, అనేకనూతనయంత్రములను దెప్పించెను. అత్యధిక వ్యయప్రయాసల కోర్చి చేసిన యీ కార్యమును చిరకాలమున తాతాకంపెనీవారి కద్భుతమైన లాభ మొదవించెను. హైందవనర్తకులేగాక, ఆంగ్లేయనర్తకులును నుసర్ వాంజితాతకు పారిశ్రమిక విషయమునఁ గల కౌశలమునకు విస్మయపరితచేతస్కులైరి. తదనంతర మాతని దృష్టి ప్రతివ్యవసాయముపైఁ బ్రసరించెను. ఈజిప్టుదేశీయులు ప్రతి సేవ్యమున కనుసరించిన విధానము లత్యంత లాభకరములైనవని యాతఁడు గ్రహించి, ఆ యాపద్ధతులన్నియుఁ దెలుపుచొక గ్రంథమును బ్రచురించెను. కర్జనుప్రభువువ్యవసాయ

విషయమున మార్పులు గావించినపు డీ గంధమందలివిషయముల శ్యాధికలాభకరములని వెల్లడించి, యా విధమున సేద్య మొనరింప హిందూ దేశపు రైతుల హెచ్చరించెను. రైతు లందఱు నప్పుడా విధానముల ననుసరించి ప్రతి వ్యవసాయ ముచేసి ప్రాప్తలాభముదితమాననులైరి.

ప్రతి వ్యవసాయముచేయుటలో ప్రతిపరిశ్రమ సరి పూర్ణమైనదని తలంపరాదు. ఆ పరిశ్రమను వృద్ధిచేయుటలో నుసర్ వాంజితాత మిక్కిలి పాటుపడెను. ప్రతి నాతఁడు మిగత యెగుమతిదారులు చేయుధరలు హెచ్చుగానుండుట గమనించి, యగ్గానరించుట కేవల మన్యాయమని భావించి, వారిధరలలో నిరువదవ వంతు ధరకు జపాను, చైనా దేశములకు విరివిగ నెగుమతిచేయ మొదలిడెను. తక్కుంగల యెగుమతి దారులు నిశ్చేష్టులై, తాముకూడ గాధరలకే పంపనలసిన వారైరి. విదేశములకు ప్రతి నెగుమతిచేయుటలో తాతా కంపెనీవారు గణనాతీతమైన లాభమును బడసిరి.

నుసర్ వాంజితాత తన యఖ్యైశ్వర్యమునేవిధమున సద్వినియోగ మొనరించెనో పరికింపవలసియున్నది. భారత దేశాభిమానియగు నాతఁడు పరిశ్రమ లభివృద్ధి నొందినచో దేశమున దారిద్ర్యమునకు తావుండదని యతఁడు విశ్వసించి యుండెను. పారిశ్రామికాభివృద్ధికి శాస్త్రీయవిజ్ఞాన మవసర మని యాతఁడెంచెను. శాస్త్రీయవిజ్ఞానము బడయుటకు

విద్యముఖ్యము. విదేశయాత్రయును, విదేశశిక్షణమును, చారిత్రిక భాషాజ్ఞానములును పరిశ్రమాభివృద్ధికి ప్రధాన కారణములనియు, పరిశ్రమాభివృద్ధి దేశాన్నత్యమునకుఁ దప్పక తోడ్పడుననియు నాతఁడు తలంచెను. ఈ విషయమును కొనసాగించుటకు నుసర్ వాంజితాత అనేక మంది బీదయువకుల కుచిత వేతనము లొసంగి విదేశములకుఁ బంపెను. ఎల్లరిని విదేశములకుఁ బంపుట కష్టమనియు, కొందఱి కేగాక యందఱునుగూడ నవకాశ ముండవలయు నని భావించి యాతఁడొక కళాశాల నేర్పఱచెను. విద్య, శాస్త్రము, పరిశ్రమలు, వైద్యము, వేదాంతము ఆకళాశాలలో నేర్పు యేర్పాటుల నాతఁడు గావించెను. ఆకళాశాలకు సంవత్సరమున కెనిమిదివేల రూపాయలువొప్పన పది సంవత్సరముల కెనుబదివేల రూపాయల గ్రాంటు నొసంగుట నేగాక, ముప్పదిలక్షల రూపాయలను విరాళముగ నొసంగెను. కళాశాలాభవన నిర్మాణమునకుఁ గావలసినస్థలము నుచితముగా నొసంగెదమనియు, నాకళాశాలను బెంగుళూరులో నేర్పఱచుట మంచిదనియు మైసూరు ప్రభుత్వము వారును సర్ వాంజితాతకు సలహా నొసంగిరి. వారిసలహా ననుసరించి, యాతఁడొక కళాశాలను బెంగుళూరులోనే సాపించెను.

కొన్ని సంవత్సరములు సుప్రసిద్ధ పరిశోధకులసాహాయ్యమున విశేష పరిశోధన మొనరించి నుసర్ వాంజితాత హిందూ దేశమున నినుముగను లపరిమితముగ నున్నవని కనిపెట్టెను. ఆ ముతకలోహముప్రక్క బాగ్గుకూడ నుండునని పరిశోధకులు నుడివిరి. తాత విశేషమూలధనము నాపరిశ్రమమునకు వినియోగపఱచెను. ఆతనిప్రయత్నములు క్రమముగా సఫలము లయ్యెను. కాని యాతని యత్నములు సఫలములు కాకుండగనే యతఁడు కాలగర్భమునఁ గలసి పోయెను. అనేక యంత్రాగారములు శక్తిని గ్రామమున నిర్మితములయ్యెను. గనులలో లభించెడి యినుము మంటితో గలసి యుండును గదా. ఆముతకలోహమునుండి తాతా కంపెనీవారియంత్రాలయములందు పరిశుద్ధమైన దుక్కయినుము తయారు చేయబడుచుండెను. హిందూ దేశమున నైస్రాయిగఁ బనిచేసిన చెలమ్మిఫస్ట్ ప్రభువు 2-1-1919సం॥ రమున నాశక్తి గ్రామమునకు నుసర్ వాంజితాత జ్ఞాపకార్థము జముషెడు పురమని పేరుపెట్టెను. దానినే తాతానగరనిగూడ చెప్పుచుండురు. రైలుబద్దెలన్నియు తాతాకంపెనీవారియంత్రాగారములందే తయారగుచున్నవి. ఈకంపెనీవారియంత్రాలయములందు తయారు చేయఁబడిన రైలుబద్దెలు హిందూ దేశమున నే గాక మెసపటోమియా, తూర్పు ఆఫ్రికా, ఈ జపు దేశములకుఁగూడ నెగుమతి యయ్యెను. ఇందువలన

కంపెనీ యంత్రాలయము లందెంతయిననుము తయారగునో మారే యూహించగలరు. జలమునందద్భుతమైనశక్తి యిమిడి యున్నదనియు నాశక్తినుండి విద్యుచ్ఛక్తి యుద్భవింపఁగలదని నుసర్ వాంజితాతా గ్రహించెను. విద్యుచ్ఛక్తి నుత్పాదించఁ జేయుటకుఁ గొన్ని ప్రయత్నముల నతఁడొనరించెను. అతని మరణానంతర మదివఱ కతఁడువేసిన పునాదుల పై నొక కంపెనీ స్థాపించఁబడెను. తాతా హైడ్రో ఎలెక్ట్రిక్ పవర్ సప్లయి కంపెనీ అను పేరున నయ్యది పనిచేయుచున్నది.

1903 సంవత్సరమున నుసర్ వాంజితాత హృదోగ్ధుఁడై వైద్యుల సలహా ననుసరించి 1904 సంవత్సరమున నైరోబా ఖండమున కరిగెను. ఆ వత్సరముననే యతనిసతియుఁ బరలోకమునకుఁ బోయి యాతనిని విచారసాగరమున ముంచెను. అమె చనిపోయిన కొలది మాసములకే నుసర్ వాంజితాతయు మరణించెను. హైందువులేగాక ఆంగ్లేయులు నతని మరణమునకు మిక్కిలి దుఃఖించిరి.

రమేశ చంద్రదత్తు

రమేశ చంద్రదత్తు 1848 వ సంవత్సరమునఁ గలకత్తా నగరమున జన్మించెను. ఆతఁడు కులమునుబట్టి కాయస్థుఁడు. ఆతనిజనకుండపుడు నంగదేశమున జిల్లాకలక్తరుగఁ బనిచేయు చుండెను. ఆతఁడు బాల్యమున తనతండ్రియుద్యోగము చేసిన యూర్లన్నియుఁ దిరిగి యపరిమితవిజ్ఞానము నాజ్ఞించెను. దురదృష్టవశాత్తుఁ డగుటచే నతఁడు బాల్యదశయందే మాతాపితృ విహీనుఁడాయెను. తలిదండ్రులను గోల్పోయిన రమేశచంద్రుని శచీచంద్రుఁడను నతని మేనమామ యాదర పూర్వకముగ తనగృహమునకుఁ గొంపోయి శ్రద్ధతోఁ బెంచసాగెను. శచీచంద్రుఁ డాంగ్లభాషాభిమానియగుటచే రమేశుని విద్యావిషయమున నెక్కువ శ్రద్ధగలిగియుండెను. 1864 వ సంవత్సరమున రమేశచంద్రుఁడు ప్రవేశపరీక్షలో తన తరగతికి బ్రథముఁడుగ నుత్తీర్ణుఁడయ్యెను. 1866 వ సంవత్సరమున నాతఁడు యఫ్. ఏ. పరీక్షయందు రాజధానిలో ద్వితీయ స్థానమున విజయము, గాంచెను.

కలక్తరు పదోపుల హాంఛించు యువకులప్పుడు లండను నగరమున ఇండియను సివిలు సర్విసు (I.C.S.) పరీక్షకు జదువ

వలసి యుండెను. ఆ పరీక్షకుఁ జదువుట చాల కష్టమైనను అనేకమంది హిందువులు లండనువెళ్లి చదువుకొనెడివారు. రమేశచంద్రుఁడా పరీక్షకుఁ జదువ కుతూహలపడెను. సుప్రసిద్ధ వక్తయగు సర్ సురేంద్రనాథ బెనర్జీ తనతండ్రియనుమతిఁ గైకొని యపు డింగ్లాండుదేశమునకుఁ బోవుచుండెను. ఈ విషయము తెలిసికొని తానుకూడ లండను పట్టణమున కరిగి ఐ. సి. యస్. పరీక్షకుఁ జదివెదనని రమేశచంద్రుఁడు ప్రయాణ సన్నద్ధుఁడై తన మామతోఁ జెప్పెను. శచీచంద్రుఁడందుల కంగీకరించలేదు. రమేశుఁడు దుఃఖితుఁడయ్యెను. సురేంద్రనాథ బెనర్జీయును, రమేశచంద్రదత్తును బాల్యస్నేహితులు. సురేంద్రనాథుఁడు రమేశుఁడు బయలుదేఱుటకు రహస్యముగ నన్నియేర్పాటులును జేసెను. రమేశచంద్రుఁడెవరికిని చెలియకుండ 3-3-1868 తేదిన, అర్ధరాత్రమున గృహమునుండి నిర్గమించెను.

లండనునగరమున రమేశచంద్రుఁ డానందమయ జీవితమును గడపెను. చాలమంది ఆంగ్లేయులకు స్నేహితుఁడయ్యెను. ఆంగ్లేయసమాజమున నాతఁడు స్వేచ్ఛగఁ బ్రవర్తించుచుండెను. గ్లాడుస్టను, బ్రెట్, డిసరెలీ మున్నగు సుప్రసద్ధాంగ్లేయ వక్తల యుపన్యాసముల నాతఁడాలకించెను. అతఁడు లండను యూనివర్సిటీకాలేజిలోఁ జదువుచుండెను. అతఁడు థియోడోరుగోల్ట్జ్వకరు, హెన్రీమాన్లీమున్నగు

సంస్కృతాంగ్లేయ విద్వాంసుల పరిచయము గావించుకొనెను. ఆతనినుండరగంభీరాకృతియు, సుగుణములు నెల్లరి నాకర్షించెను. దత్తు ఐర్లండు, స్కాట్లండు దేశముల సందర్శించి, విజ్ఞానోద్బోధకములగు ననేక విషయములను గ్రహించెను. హైందవులేగాక, ఆంగ్లేయులుగూడ విస్మితులగునట్టి కార్యముల నాచరించవలెనని యుత్సాహవంతుడగు రమేశ చంద్రుడు సంకల్పించుకొనెను. ఆతఁ డీ యాశయముతోఁ బరీక్షకు శ్రద్ధగా చదివెను. 1869వ సంవత్సరమున నతఁడు గీర్వాణ భాషలోఁ బ్రథమస్థానమునను, ఆంగ్లభాషలో ద్వితీయ స్థానమునను, అన్ని విషయములందును (All subjects) తృతీయ స్థానమునను, నుత్తీర్ణుఁ డయ్యెను.

స్వదేశమునకుఁ దిరిగి వచ్చుటకుఁ బూర్వము, సురేంద్ర నాథుఁడును, రమేశ చంద్రుఁడును, ప్రాను దేశము నుపలక్షింపవలయునని వెళ్లిరి. అపుడా దేశ మొకమూల విప్లవములవలనను, మఱొకవంక జర్మనులతో డియుద్ధములవలనను నల్లకల్లోలమై, శాంతిరహితస్థితిలో నుండెను. రాజ్య మరాజకముగ నుండెను. విప్లవకారులని యనుమానము జనించినంతనే రాజభటులు వారిని కారాగృహములందు బంధించుచుండిరి. రమేశ చంద్రుఁడును సురేంద్ర నాథుఁడును పి వ కారులని యనుమానింపఁబడి, రాజ కీయోద్యోగులచే బంధింపఁబడి, యొక రేయి కారాగారమున గడపిరి. కారా

గృహాధికారి మఱునాటి యుదయమున నమాయికులగు నా
హైందవయువకులు నిరపరాధులని తీర్మానించి విడిచి
పెట్టెను.

రమేశచంద్రదత్తు కలకత్తాకుఁబోయినంతనే ప్రభు
త్వము వారతనిని బంగాళారాజధానిలో నొక జిల్లాకుఁ
గలక్టరుగ నియమించిరి. ఆతఁడా యుద్యోగము నాఱుసంవత్స
రము లత్యంత కౌశలముతో నిర్వహించెను.

1876 వ సంవత్సరమున దక్షిణ శహజాపురమను దీవిని
గంగానదీవరదలు ముంచివేసెను. అనేకులు నివసించుట
కిండ్లులేక, భుజించుట కాహారములేక చాలబాధపడిరి. ఆహా
రము లభించుచేకట వయ్యెను. తిండిలేనివారు భాగ్యవంతుల
గృహములందుఁ జొరఁబడి చౌర్యముసలుపనారంభించిరి.
విప్లవములుకూడ చెలరేగ సాగెను. ప్రభుత్వమువారియను
మతిఁ గైకొని రమేశచంద్రుఁ డాదీవిలోనియల్లదుల నణచి
శాంతి నెలకొల్పుటకు సంసిద్ధుఁ డాయెను.

మహా మేధావియగు నాతఁడు దీవిలో గృహములు
లేక యల్లాడుచున్న బీదలకు గృహములు నిర్మింపఁజేసెను.
ఆహారములేక పరితపించువారి కాహారసామగ్రినొసంగి,
వృత్తుల నేర్పఱచి ప్రజల టౌమమునివారిం చెను. దొరతనము
వారిందుల కాతని నభినందించిరి.

ఉద్యోగనిమగ్నుడైయున్నను రమేశచంద్రుడు సారస్వతసేవాతత్పరత మఱువలేదు. గీర్వాణాంగ్లభాషలలో ప్రవీణుడై యుండినను, బ్రథమమున మాతృభాషయగు వంగభాషలో నేవైన గ్రంథముల రచించవలయునని యభిలషించెను. సుప్రసిద్ధ వంగ నవలాకారుడగు బంకిమచంద్ర చట్టోపాధ్యాయునిప్రోత్సాహమున నతడైదు నవలలను వ్రాసెను. ఆ నవలలనతికాలములోనే వంగీయులప్రశంసలకుఁ బాత్రమయ్యెను. వినుతికెక్కిన కవిపుంగవు లానవలలను గూర్చి సదభిప్రాయముల నొసంగిరి. ఆనవల లిప్పటికిని వంగ సారస్వతమున నగ్రస్థానము వహించియున్నవి. వానిలో సుధా శరశ్చంద్రము (Lake of palms), మాధవీకంకణము (Slave girl of Agra) అనునవలలు నాంగ్లభాషలోనికిని, యాంధ్రభాషలోనికినిగూడ తర్జుమా చేయఁబడెను.

1883 వ సంవత్సరమున రమేశ చంద్రదత్తు బారిసాల్ జిల్లాకలక్టరుగ నియమింపఁబడియెను. రాజకీయ విప్లవములకు మూలస్థానమైన యాజిల్లాకుఁ గలక్టరుగ నియోజితులైన హిందువులలో నితఁడే ప్రథముఁడు. ఆతఁడా జిల్లాకు గలక్టరుగఁ బనిచేసిన వత్సరద్వయమునందే విప్లవములును చెలరేగలేదు. ఆతని సామర్థ్యమున కచ్చెరువంది, యప్పుడు కలకత్తాలో గవర్నరు జనరలుగనున్న మార్క్విసు ఆఫ్

రిపబ్లికన్ వాతనికొకటకుఁ గబురంపించి యనేకవిధముల నభినందించి స్లాఘించెను.

రమేశ చంద్రదత్తు పదునాల్గు సంవత్సరము లుద్యోగము చేసి బడలియుండుటచే విశ్రాంతిఁ దీసికొన నెంచెను. 1885 వ యేట నతఁడు రెండు సంవత్సరములు నెలపు తీసికొనెను. ఈవిరామకాలము నతఁడు గ్రంథరచనమునకు, విదేశయాత్రకును, వినియోగింప నిశ్చయించుకొనెను. గీర్వాణభాషలో నతఁ డఖండపాండిత్యము గలవాఁ డగుటచేఁ బవిత్రమగు ఋగ్వేదమును తన మాతృభాషలోవ్రాసి 1886 వ సంవత్సరమున ప్రచురించెను. ఆతఁడా యేడాదిలోనే నాన్వేయిటలీదేశములకుఁబోయి 1886 వ సంవత్సరము దిశంబరు నెలలోఁ దిరిగివచ్చెను.

1887 వ సంవత్సరమున దత్తు మైమెనుసింగు జిల్లా కలక్టరుగ నియమింపఁబడియెను. ఆతఁ డాజిల్లా లోకలు బోర్డులం దనేకమార్పులఁ జేసెను. అచట నదివఱలో మహాభయంకరముగ చెలరేగియున్న హిందు ముసల్మానుల వైరముల నంతరింపఁజేసి, పారిసమ్మేళనమున కాతఁడు మిక్కిలి పాటుపడెడు. అనంతర మాతఁ డత్యధికముగ పరిశ్రమ మొనరించి 1890 వ సంవత్సరమున “ప్రాచీన హిందూదేశ నాగరికత” (Civilization in Ancient India) అను మహాద్వంద్వంధమును మూఁడుభాగములుగ వ్రాసి ప్రచురించెను.

ఆతని యారోగ్యమునకు మఱల భంగమొదవఁగా గొంత కాలము విశ్రాంతి దీసికొనతలంచి విదేశములకుఁ బ్రయాణ మయ్యెను. ఆతఁడీ విదేశయాత్రసమయముననే లాటిను, జర్మనీ భాషల నభ్యసించెను. ఆతఁ. డారోగ్యవంతుడై 1893 వ సం॥రమున హిందూదేశమున కరుదెంచెను. ఉద్యోగ నిర్వహణ సామర్థ్యమునకును, ఆంగ్లవంగ సారస్వతసేవకును దొరతనమువారు మెచ్చి దత్తునకు హైందవసామ్రాజ్య సహాయక (C. I. E. Companion of the Indian Empire) బిరుదము నొసంగి సత్కరించిరి.

1894 వ సంవత్సరమున రమేశ చంద్రదత్తు బర్మాను పరగణాకు కమిషనరుగ నియోజితుఁడయ్యెను. ఆ యుద్యోగము నాతఁడు వర్షత్రయము కడుంగడు నిపుణతతో నిర్వహించెను. తన శేషజీవితమును ముఖ్యముగా దేశభాషా సేవలయందే వినియోగించుటకుఁ గృత నిశ్చయింపఁడై దత్తు 1898 సంవత్సరమున బ్రభుత్వోద్యోగమును జాలించి ఇంగ్లాండున కరిగెను. 1897 మొదలు 1904 వఱకు నతఁడు లండను విశ్వవిద్యాలయకళాశాలలో (University College) హిందూదేశ చరిత్రాధ్యాపకుఁడుగ (Lecturer on Indian History) నుండెను. ఆతఁడపుడే రామాయణ మహాభారత కథలను పద్య కావ్యముగ నాంగ్లభాషలోనుల్లేఖించెను. ఆ సద్గ్రంథమునకు సుప్రసిద్ధ సంస్కృత విద్వాంసుఁడగు ప్రొఫెసరు

మాకుముల్లరు విపులమగు భూమిక వ్రాసెను.

1899వ సంవత్సరమున దత్తు హిందూ దేశమున కరు దెంచెను. ప్రజలతనిని లక్నోలో జరుగఁబోవు అఖిలభారత జాతీయ మహాజన సభాధ్యక్షునిగ (President of the Indian National Congress) నెన్నుకొనిరి. మహాసభ ముగిసిన పిదప నతఁ డింగ్లాండు దేశమునకుఁ బోయెను. ఆతఁ డచట మఱికొన్ని ప్రథములను వ్రాసెను. వానిలో ముఖ్యముగా పేర్కొన నగినవి (1) హిందూ దేశార్థ శాస్త్రము (An Economic History of India) (2) విక్టోరియా మహారాణి కాలమున హిందూ దేశ చరిత్ర (India in the Victorian Age).

1904వ సంవత్సరమున రమేశ చంద్రుఁడు స్వదేశమున కేగుదెంచినంతనె బరోడాది వానుపదివి యొసంగఁబడెను. ఆతఁడు పారిశ్రామికా రోగ్యవిద్యాశాఖలలోఁ జాల మూర్ఖు లొనర్పించెను. అనేక సాంఘికదురాచారముల నాతఁడణచి వేసెను. 1907వ వత్సరమున దత్తు ప్రభుత్వమువారే ర్పఱచిన రాయలు కమిషనులో సభ్యుఁ డయ్యెను. ఆ కమిషను ముగిసిన యనంతరము 1909వ సంవత్సరమున హిందూ దేశము నకుఁ దిరిగివచ్చెను. ఆతఁడు మఱల బరోడాదివానుగ నాహ్వా నింపఁ బడియెను. కొలఁది మాసములు గడచినవెనుక నతఁడు తనయఱువది రెండవయేట 30-11-1909 నిమరణించెను.

దత్తు రాజకీయవేత్తగను, దేశభక్తుఁడుగను, అంగ్లవంగ భాషాగంధకారుఁడుగను వాసిఁగాంచెను.

గోపాల కృష్ణ గోఖలే

గోపాలకృష్ణగోఖలే 1866 వ సంవత్సరమున కొల్హాపూరు జన్మించెను. ఆతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు. 1884 వ సంవత్సరమున నతఁడు ఎల్ ఫిన్సుస్టును కళాశాలలోఁ జదివెను. ఏ. పరీక్షయందు విజయమున దెను. ఆతని కనంతమైన జ్ఞాపకశక్తియుండెను. ఆతఁ డిరువది సంవత్సరముల ప్రాయమును దాఁటక పూర్వమే యుద్యోగము చేయవలసినవాఁడాయెను. ఆదినములలో పట్టపరీక్షయందు తీర్ణులైనవారు యుద్యోగములకొఱ కంతకష్టపడవలసినయవసరము లేకుండెను. గోఖలే ప్రజాసేవకవకాశముండునట్టి యుద్యోగముఁ జేయ సంకల్పించుకొనెను. 1885 వ సంవత్సరమున డక్కను విద్యాసమాజమునఁ (Deccan Education Society) జేరునదృష్ట మాతనికీ గలిగెను. మహారాష్ట్రదేశమున విశేష ఖ్యాతిని గడించిన యీసమాజము 1880 వ సంవత్సరమున న్యూఢిండియా పాఠశాలను స్థాపించిరి. అయిదు సంవత్సరములలో నాపాఠశాల అపూర్వాభివృద్ధి నందుటచే నాసమాజమువా గాపాఠశాలను కళాశాలగా మార్చిరి. కళాశాలా నిర్వహణము మహారాష్ట్ర ప్రముఖులపై నాధారపడియుండెను. తక్కువ జీతములపైఁ బనిచేయు యువకు లుపాధ్యాయులుగఁ బనిచేయు టత్యావశ్యకమయ్యెను. అనేకమంది

యువకులు దేశసేవ కదియే తగినయదనని తలంచి యాకళాశాలయం దుపాధ్యాయులుగఁ జేరిరి. గోఖలేకూడ మాసమునకు రూ 75 ల వేతనముపై నాకళాశాలయం దుపాధ్యాయుఁడుగఁ జేరెను. ఆకళాశాలకు వారు ఫెస్ గూషను కాలేజి యని పేరిడిరి. అతఁ డింగ్లీషు, గణితము, అర్థశాస్త్రము, చరిత్రలను బోధించుచుండెను. సుగుణవంతుఁడగు గోఖలే విద్యార్థులక్షేమసమాచారముల నరయుచు వారికప్తములందు తానుగూడ పాల్గొనుచు నెల్లప్పుడు వారి యభివృద్ధికై పాటుపడుచుండెను. దక్కను విద్యాసమాజమున కతఁ డనేకసంవత్సరములు కార్యదర్శిగ నుండెను. మఱియు 'సుధారక?' అను పత్రిక కతఁడు సహాయసంపాదకుఁడుగ నుండెను.

గోఖలే పూనానగరమున నివసించిన కాలమున మహాదేశ గోవిందరేనడేయను సుప్రసిద్ధ న్యాయమూర్తి మైత్రి సంపాదించెను. పూనాలో సర్వజనకసభ పేరిటఁ గొంతమంది ప్రముఖులొక సమాజమును నెలకొల్పిరి. ఆసమాజములోని సభ్యులు దేశములోనిరాజ్యాంగ వ్యవహారములందు ప్రభుత్వమువారు చేయుదగినమార్పులను సూచించెడివారు. దొరతనమువారీసభయెడ విక్కిలి గౌరవము కలిగియుండిరి. ఇట్లుండఁగా నాసభతరపున మహాకేశావర్యుడర్చి కావలసివచ్చెను. లేనదే, గోఖలే యాపదవికిఁ దగిన

వాడని యతనినే కార్యదర్శిగ నియమించెను. 1898 వ సంవత్సరమున గోఖలే సర్వజనకసభకు కార్యదర్శిగనుండుట మాని దక్కనుసభయని వేఱొకసభ నేర్పఱచెను.

దక్కనుసభకుఁ బ్రతినిధిగ గోఖలే లండనువెళ్లి హిందూదేశముయొక్క స్థితిగతుల కనుఁగొనుటకు స్థాపించబడిన వెంట్లీకమిషను నెదుట భారతదేశరాజకీయపరిస్థితులను, తత్పరిస్థితుల కానుగుణ్యముగఁ గావింపవలసిన మార్పులను తెలిపెను. ఆతనివాఙ్మూలములు దొరతనమువారి కత్యధికముగ నుపకరించెను. ఆతని యద్భుతశక్తికి దొరతనమువారు విస్మితులైరి. ఆతనికీర్తిచంద్రికలు భారతదేశముననేగాక ఐరోపాదేశమునఁగూడ వ్యాపించెను.

గోఖలే హిందూదేశమునకుఁ దిగినచ్చినపిదప ప్రభుత్వమువారు స్లేగు కమిషనులో సభ్యునిగ నియోగించిరి. స్లేగు అను నంటువ్యాధినివారణవిధానములను కనుఁగొనుట కా కమిషను నేర్పడెను. గోఖలే పెక్కుమంది యువకులను జేరఁదీసి ఆ మహాభయంకరవ్యాధిపీడితులకు వివిధోపచారములఁ జేయించెను. 1889 వ సంవత్సరమున గోఖలే బొంబాయి శాసనసభలో సభ్యుడయ్యెను. (Legislative Council of Bombay) 1901 సంవత్సరమున నతఁడు భారత శాసనసభా సభ్యుడయ్యెను (Member of the Imperial Legislative Council). తదనంతర మాతఁడు ఫెర్ గూషన్

కళాశాలోపాధ్యాయపదవిని చాలించుకొని తనజీవితమును సంపూర్ణముగ దేశసేవయందే వినియోగించుటకు నిశ్చితుడయ్యెను. శాసనసభలో నాతఁడు పాదించిన తీర్మానముల నవకాశ మొదవినపుడెల్ల ఆచరణమునఁ బెట్టుచుండిరి. హిందూదేశమున గవర్నరు జనరలుగానున్న కర్జునుప్రభువు గోఖలే యప్రతిమప్రతిభను ప్రశంసించి 1904 వ సంవత్సరమున నతనిని సి. ఐ. ఇ. బిరుదముచే గౌరవించెను.

గోఖలేను 1905 వ సంవత్సరమున హిందూదేశ ప్రజ లాతని నఖిలభారతజాతీయ మహాసభాధ్యక్షునిగ నెన్నుకొనిరి (President to the Indian National Congress). 1908 వ సంవత్సరమున భారతదేశరాజకీయ కార్యదర్శిగనున్న మార్లేప్రభువును, గవర్నరుజనరలుగనున్న మింట్లోప్రభువును హిందూదేశీయులకుఁ గొంతపరిపాలన స్వాతంత్ర్యము నొసంగఁదలంచి గోఖలే నందుల కుపయుక్తుములగు సలహాల నిమ్మనిరి. గోఖలే సలహాలు వారి కమూల్యము లయ్యెను. మార్లే మింట్లో రిఫారము లనుపేరునఁ బరఁగు నామార్పులు పశాన్ ఆఫ్ లార్డుస్ వలనను, పశాన్ ఆఫ్ కామన్సు వలననుగూడ నామోదింపఁబడెను. ఏతత్ఫలితముగ సెక్రెటరీ ఆఫ్ స్టేటుకొన్నిలులో నిరువురు హిందువులకును, గవర్నరు జనరలు కొన్నిలులో నొకహిందువునకును స్థానము లొసంగఁబడెను. సెక్రెటరీ ఆఫ్ స్టేటు కొన్ని లలో

బ్రహ్మమున గోఖలేను సభ్యత్వము స్వీకరించవలసినదని ప్రభుత్వమువారి యిచ్చ. స్వతంత్రముగనుండియే దేశమునకు సేవ చేయఁగలనని యాతఁడొకపదవి నిరాకరించెను.

తదనంతరము గోఖలే ప్రాథమిక నిర్బంధోచిత విద్య యొక్క చోటుల నుండవలయునను శాసనమును సామాజ్య శాసనసభలో నుపపాదించెను గాని ఆశాసనము నాచరణములోఁబెట్టుట కది తగినయదనుగాదని త్రోసివేయఁబడెను. కొంతకాలము గడచినపిదప నాశాసనము మఱి నుపపాదించబడి, సభ్యులందఱిచేతను నామోదించబడియెను.

దక్షిణాఫ్రికాలో నివసించు భారతీయుల నచటి దొరతనమువారు వివిధముల బాధింపఁసాగిరి. ఆవార్తలైందపుల కత్యధిక దుఃఖకరమయ్యెను. దక్షిణాఫ్రికా భారతీయుల కష్టములను తొలఁగించు నుద్దేశముతో గోఖలే దక్షిణాఫ్రికా కరిగి వారి కష్టములను, దక్షిణాఫ్రికా దొరతనమువారిఁబ్రతిఱిగి హిందూదేశీయుల యెడఁదలం దుత్పన్నమైన అనాదరభావములనుగూర్చి ప్రభుత్వమువారితో విశేషముగ బ్రసంగించి వారిభాములను జాలమట్టుకుఁ దొలఁగించెను.

1905 వ సంవత్సరమున మహాదేవగోవింద రేనడే సలహా ననుసరించి గోఖలే భారతదేశ సేవాసంఘము నేర్పఱచెను. ఆసంఘమునకు సెర్వెంటు ఆఫ్ ఇండియా సొసైటీ యనిపేరు. ఆసంఘములో సుప్రసిద్ధ పురుషులు సభ్యులు.

లుగాఁజేరి గోఖలేయదేశములననుసరించి యిప్పటికిని దేశసేవ నొనరించుచున్నారు.

1912 న సంవత్సరమున పబ్లికు సర్విసు డిపార్టుమెంటు లనుగూర్చి యేర్పడిన కమిషనులో నితఁడును, న్యాయ మూర్తి అబ్దుల్ రహీమును సభ్యులుగ బ్రభుత్వమువారిచే నియోగింపఁబడిరి. హిందూదేశమున చాలచోట్ల కరిగి సహేతుక వాఙ్మూలముల సేకరించి వా రింగ్లాండు కేగిరి. ప్రభుత్వమువారు గోఖలే పరిశ్రమకు సంతసించి శె.టి. బిరుదము నొసంగఁబోవ నతఁడు వలదని నిరాకరించెను. ఆతఁ డింగ్లాండునందుండఁగనే ఆరోగ్యము చెడిపోవ హిందూదేశమునకుఁ దిరిగివచ్చెను. గోఖలే 19-2-1915 న పరలోకమున కేగెను.

దాదాభాయి నారోజి

బ్రిటిషు పరిపాలనమున హిందూదేశవాసుల స్వాతంత్ర్యమునకై పోరాడి, వారినుండి యనేకములగు హక్కులను, అధికారములను, మహోన్నత పదవులను దేశీయుల కిప్పించుటకై జీవిత సర్వస్వము నర్పించిన దేశభక్తులలో దాదాభాయి నారోజి యొకఁడు. దేశ పరిపాలనమునందలి కష్టనష్టములఁ బ్రభుత్వము వారికిఁ దెలిపి దేశముకొఱకుఁ బాడుపడు నుద్దేశములతో నెలకొల్పఁబడిన దేశీయ మహా సభాసంస్థాపన విషయమున విశేషముగ తోడ్పడిన దేశీయులలో దాదాభాయి నారోజి ముఖ్యుఁడు. మహాత్ముడగు నితఁడు తన జీవితకాలమును భారతదేశ సేవకే వినియోగించెను. అట్టియీ మహానుభావుని జీవితచరిత్రమవశ్యము పఠనీయముగదా?

1825వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు 4వ తేదీని దాదాభాయి నారోజి బొంబాయి నగరమున జనన మందెను. బాల్య దశ యందున్నపుడే దాదాభాయి నారోజి తండ్రిని గోల్పోయెను. పితృమరణానంతరమాతఁడు యోగ్యురాలైన తల్లిచేతను, ఆమె సహోదరునిచేతను బోషింపఁబడెను.

ప్రాథమిక పాఠశాలలో విద్యాభ్యాసము ముగిసినంతనే దాదాభాయి నారోజి ఆంగ్ల పాఠశాలలోఁ జదువుకొన

సాగెను. ఆతఁడు సుందరుఁడు. మేధావి. ఆతనియందమును, అత్యద్భుతబుద్ధికౌశలమునుగాంచి ఎల్లరు నాశ్చర్యచకితులగు చుండిరి. అంగ్ల భాషాభ్యాసమునందు దివ్యానురక్తిఁ గలిగియున్న దాదాభాయి నారోజీ తరగతిలోఁ బ్రథముఁడుగ నుండుట మేగాక ప్రతిసంవత్సరమును విద్యార్థికారులనుండి లెక్కలేనన్ని బహుమానముల నందుచుండెను. ఉన్నత పాఠశాలలో ప్రవేశపరీక్షయందుఁ బ్రథమ స్థానమున నుత్తీర్ణుడై ఉచిత విద్యార్థి వేతనము (Free-Scholarship) గైకొని ఎల్ఫిన్సుప్రస్ కళాశాలలోఁ జేరెను.

కళాశాలాధికారులుకూడ నతని బుద్ధి వైశద్యమున కచ్చెరువందిరి. కళాశాల ప్రధానాచార్యుఁడగు సర్ ఎస్ కైన్ పెర్రీ దాదాభాయి నారోజీని న్యాయశాస్త్ర మభ్యసించుట కింగ్లాండు పంపనెంచి యందులకగువ్యయములో నర్థభాగము తాను భరింతుననెను. ఆతని బంధువు లాతనిని విదేశ యానము వలదని ఆపివైచిరి.

రాదాభాయి నారోజీ తదనంతర మా కళాశాల యందే సహాయోపాధ్యాయుఁడుగఁ జేరెను. 1850 వ సంవత్సరమున నతఁడా కళాశాలయందే గణిత ప్రకృతి శాస్త్రాధ్యాపకుఁడుగ నియోగింపఁబడియెను. 1856 వ సంవత్సరమువఱకు దాదాభాయి నారోజీ యా కళాశాలలో నధ్యాపకపదవి యందే యుండెను.

దాదాభాయి నారోజీ భౌల్యమునుండియు తన జీవితమును స్వదేశ సేవకొఱకు వినియోగపఱచవలయునని సంకల్పించియుండెను. అతఁడు దేశోన్నత్యమునకుఁ బ్రథమమునఁ దోడ్పడెను. బీదబాలురకు విద్యాభ్యాసమున కవకాశమొదవునట్లుచితముగ విద్యుఁగఱపు పాఠశాలలను, బాలికా పాఠశాలలను నతఁడెన్నో స్థాపించెను. ఈ పాఠశాలల నెలకొల్పు విషయమున ననేకమంది పారసీక భాగ్యవంతు లాతనికిఁ దోడ్పడిరి.

ఇదియేగాక దాదాభాయి నారోజీ దేశకాల పరిస్థితులను చచ్చించుసాంఘికసమాజములఁ గొన్నిటిని స్థాపించెను. రస్తుగస్తరు (సత్యవాదిని) అను గుజరాతీవారపత్రిక నతఁడు నడపసాగెను. 1855వ సంవత్సరమున నాతఁడును, మఱి యిరువురు పారసీక భాగ్యవంతులును గలసి ఇంగ్లాండు దేశములో కామా లండ్ కో అను నొక కంపెనీ నెలకొల్పిరి. వర్తకకార్యాలయములు లండను లివర్పులు నగరములందేర్పఱుపఁబడియెను. ఇంగ్లాండు దేశమున వాణిజ్యముచేయుట కారంభించిన హిందువులలోఁ బ్రథములువీరే. దాదాభాయి నారోజీ లండను వర్తకకార్యాలయముననుండు టవసరమగుటచే 1856 వ సంవత్సరమున నాతఁ డెల్చినుస్టను కళాశాలాధ్యాపక పదవినిజాలించుకొని లండను నగరమున కరిగెను.

లండను నగరమందాతఁడు కేవలము ధనార్జన తత్పరుఁడై యుండలేదు. ఆంగ్లేయులు హిందూదేశమునెడ దురభిప్రాయముగలిగి, పరిపాలనవిషయములం దొకింత మైముఖ్యము జెందియుండుట పరికించి దాదాభాయి నారోజీ వారు హిందూదేశమునెడ సుముఖతఁ గలిగి వర్తించుచుండునట్లొనరింపఁ గృత నిశ్చయుఁడై ఈస్టిండియా అసోసియేషను పేరటనొక సమాజము నెలకొల్పి, హిందూదేశీయులను, వారి హక్కులను, వారి యాచారవ్యవహారములను, ఉపన్యాసరూపమున నాంగ్లేయులకుఁ దెలియఁ జేయసాగెను. ఆసమాజములో జమిందారులు, రాజులు, మహారాజులును జాలమంది ఆంగ్లేయులనుగూడ సభ్యులుగఁ జేరిరి.

1873 వ సంవత్సరమున బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు హిందూదేశము యొక్క ఆర్థికపరిస్థితులను విచారించుట కొక కమిషనును నియమించిరి. ఆ కమిషనుసభ్యులు భారత దేశపరిస్థితులును బాగుగ నెఱింగిన దాదాభాయి నారోజీని హిందూదేశముయొక్క ఆర్థిక పరిస్థితులను దెలుపుమని యడుగ నాతఁడు హిందూదేశము కడుంగడు నిఱువేద దేశమనియు, నాదేశవాసుల యాదాయము సంవత్సరమునకు రూ 20 లను మించదనియు తెలిపెను.

తదనంతరము దాదాభాయి నారోజీ హిందూదేశమునకుఁ దిరిగివచ్చి బరోడా సంస్థానమునకు దివానుగ

నియోజితుడయ్యెను. ఆ సంస్థానము ననేకవిధముల నభివృద్ధి నొందు నట్లునరించెను. కొంతకాలము గడచిన పిదప నతఁడు దివానుపదవిని చాలించి బొంబాయి నగరమున కరిగెను. అచట నతఁడు పురపాలక సంఘ సభ్యుఁ (Municipal Corporation) డుగను, శాసనసభా సభ్యుడుగను నెన్నుకొనఁబడెను. తరువాత నఖిల భారతజాతీయ మహాజనసభ ప్రారంభింపఁబడి, ప్రథమ నత్సరమున బొంబాయిలో జరిగినపుడాతఁడనంత నాహూయ్యమొనరించెను. ద్వితీయ సమావేశము కలకత్తా నగరమున జరిగినపు డాతఁడే యధ్యక్షుఁడుగ నెల్లరచే నెన్నుకొనఁబడెను.

హిందూ దేశముయొక్క హక్కులను దేశీయుల కిప్పించవలెనన్నచోఁ గొందఱు హిందువులకు పశాసు ఆఫ్ కామన్సులో ప్రవేశముండవలయునని తలంచి 1886వ సంవత్సరమున లాల్ మోహన ఘోషుతోఁగూడ నింగ్లాండునకుఁ బోయి పార్లమెంటు సభ్యత్వమునకుఁ బ్రయత్నించెను. ప్రథమ పర్యాయమాతఁడు విజయమునందలేదు. అంతమాత్రమున ధైర్యముఁ గోల్పోవక యతఁడు ద్విగుణీ కృతోత్సాహముతో మఱలఁ బ్రయత్నించి 1892వ సంవత్సరమున సెంట్రల్ ఫిన్సు బరీ తరపున సభ్యుఁడుగ నిలిచి, పెక్కుమంది ఆంగ్లేయులకు ప్రోత్సాహమున విజయముఁ గాంచెను.

హిందూ దేశముతో సంబంధములేనిచో దాదాభాయి నారోజీదేశమున కత్యధికముగఁ బాటుపడుచున్న విషయముగమనించి దేశీయు లాతనిని మఱల లాహోరునందు 1893 వ సంవత్సరమున జరిగిన జాతీయ మహాజన సభాధ్యక్షునిగ నెన్నుకొనిరి. ఈజాతీయ మహాజనసభయందు రెండు కక్షలు బయలుదేఱెను. ఒక తెగవారు స్వాతంత్ర్యాభిలాషతో తమ హద్దులనుమీటి, ప్రభుత్వమువారికిఁ గ్రోధము జనించు నట్లు మెలంగసాగిరి. ఈ కక్షవారియభిప్రాయములు మార్చి, ప్రభుత్వమువారితో నీ విషయమున నేకాభిప్రాయులై యుండునట్లు చేయుభారమును, శాంతిలేక నిరంతరము తగవులాడుచుండిన హిందూముసల్మాను సమ్మేళన భారమును దాదాభాయి నారోజీపైఁ బడెను.

ఈ రెండింటిని సఫలమొనరించుటకై దాదాభాయి నవ్రోజీ 1916వ సంవత్సరమున మఱల కలకత్తా జాతీయ మహాజన సభాధ్యక్షుఁడుగ నెన్నుకొనఁబడెను. అప్పటికాతఁ డెనుబదిరెండుసంవత్సరముల ప్రాయములకలవాఁడయ్యెను. ఆతఁడు తనజీవితమును సంపూర్ణముగ దేశసేవ యందే వినియోగించెను. వృద్ధుఁడగుటచే నాతఁడు రాజ్యాంగ వ్యవహారములందు జోక్యముగఁలుగఁ జేసికొనక వెర్సోవా అను కుగ్రామమున తన శేషజీవితమును గడుపసాగెను. ఆతని కూతురును, అల్లుడును వివిధముల నాతనికి సపర్యలోనరించు

చుండిరి. దాదాభాయి నారోజీ 1917సం॥ రము జూను 30వ తేదిని మరణించెను.

అతఁడు దేశమున కొనరించిన సేవ సంస్తవ నీయమైనది. అమూల్యమైనది. కార్యదీక్షయే కార్యసాఫల్యసాధమునకుఁ బ్రథమనోపాన మనియు, ధర్మమే జయ మొసంగుననియు దాదాభాయి తలంచెను. దాదాభాయి నారోజీ నిరతిశయానందనిలయమగు స్వర్గలోకమునుండి భారత యువకులను దేశసేవా తత్పరులు కండని దీవించుచున్నాఁడు. హిందూదేశములోని యాదర్శక పురుషులలో నారోజీ ముఖ్యుఁడు.

బాలగంగాధర తిలకు

బాలగంగాధర తిలకు దేశసేవాపరాయణులలో నగ్ర స్థానము వహించినాడు. ఆతఁడు స్వార్థత్యాగి. దేశముకొఱకు బాధపడినవారిలో నాతఁడొకఁడు. మాతృభూమికొఱకు తన జీవితమును నర్పించినందువలననే లోకమాన్యుడని సుప్రసిద్ధి గాంచెను.

1856 సం॥ రమున బాంబాయి రాజధానిలోనున్న రత్నగిరి యనుకుగ్రామమున బాలగంగాధరతిలకు జన్మించెను. 1872 వ సంవత్సరమునం దాతఁడు ప్రవేశపరీక్షయందును, 1876 వ సంవత్సరమునఁ బట్టపరీక్షయందును, 1879 వ సంవత్సరమున ఎల్. ఎల్. బి. పరీక్షయందును గృతార్థుడయ్యెను.

న్యాయవాది పరీక్షకుఁ జదువుచున్నపుడే యాతఁడు తన జీవితమును దేశసేవకై వినియోగింప నిశ్చితుఁ డయ్యెను. కాని యతఁడు రాజకీయ విషయములందు పాల్గొను తలంపా తని హృదయమున నుత్పన్నము కాలేదు. ఆతఁడు విద్యావిషయమున హిందువుల నున్నతస్థితికిఁ గొని రావలయుననెడి యుద్దేశముతో నుండెను. బాలగంగాధర తిల కీ యుద్దేశమును

బాంబాయిలో బి. యల్. (లా పరీక్షకు) యల్. యల్. బి అని అందురు.

తనమిత్రులగు ఆపక్షీకును, అగార్కురునకును నెఱింగించెను. వారు మహాదేవ గోవింద రేనడేకు తమ యభిప్రాయమును చెలుప నాతడయ్యది అవశ్య మాచరణీయమని తెలిపెను. తదుద్దేశము క్రియారూపము నందఁజేయవలెనని దృఢముగ సంకల్పింనుకొని శంకర పాండురంగపండిత మహాశయుని తోను, సర్. యన్. జి. చండా వార్కురుతోనుగూడ నాలోచించి, 1882 సం॥ రము జనవరి 2 వ తేదిని పూనానగరమున న్యూ ఇంగ్లీషుస్కూలు (New English School) ను నెలకొల్పిరి. పాఠశాలను నెలకొల్పుటతో తిలకు నుద్దేశము సఫలము కాలేదు. ఆంగ్లమున 'మహారాష్ట్ర' యను పత్రికను మహానాష్ట్రభాషలో 'కేసరి'యను పత్రికనుకూడ నాతఁడు ప్రచురింప సాగెను.

మహారాష్ట్ర కేసరీ పత్రికా ప్రచురణ మారంభమైన కొలది మాసములలో కోల్తాపురము మహారాజును గుఱించిన యొక నిందాపూర్వక వ్యాసప్రచురణమునకై తిలకును, అగార్కురునుగూడ నరెట్టుచేసి నాలుగుమాసములు కారాగారావాసశిక్షవిధించిరి. కారాగృహ విమోచనమైన యనంతర మాతఁడు పాఠశాలో పాఠ్యాయుఁడుఁ బనిచేయసాగెను. అతఁ డింగ్లీషులో గణితము, శాస్త్రము, సంస్కృతము బాలురకు బోధించుచుండెను. ఇట్లుండఁగా 1884 వ సంవత్సరమున స్థాపింపఁబడిన దక్కన్ ఎడ్యుకేషనల్ సొసైటీవారు తాము స్థాపించిన ఫెర్ గూసన్ కాలేజిలో న్యూ ఇంగ్లీషు

బాలగంగాధరతిలకు

స్కూలును దమకాలేజిలోఁ గలుపుమని కోరిరి. అగార్కరు, చండావార్కరు మున్నగువారందఱు నందుల కంగీకరించిరి. తిలకుగూడ సమ్మతించి 1890 వ సంవత్సరమువఱకునందుపా థ్యాయుఁడుగ నుండెను. తదనంతరము ప్రభుత్వమువారు గ్రాంటు నిచ్చేదమని యధికారముచేయఁ బూనుటవలనను, తక్కుంగల యధికారవర్గములోనివారందఱు నందులకు తమయంగీ కారము తెలుపుటవలనను తిలకుహృదయమున విస్మయ విచారములు పెనంగొనెను. ఏతత్ఫలితముగ తిలకు పాఠ శాలోపాధ్యాయపదవినిఁ జాలించుకొనెను.

అప్పుడైనను నతఁడు రాజ్యాంగ వ్యవహారములందు పాల్గొనలేదు. ఆతఁడొక కళాశాలను స్థాపించి ప్లీడరు పరీక్ష కనేకమంది విద్యార్థులఁ దయారుచేయ సాగెను. 1892 వ సం వత్సరమున లండనులో జరిగిన ఇంటర్నేషనల్ ఓరియంటల్ లిస్టుల కాన్ఫరెన్సు (మహాసభ)లోఁ జదువఁబడుటకు వేదముల పై నొక వ్యాసమును వ్రాసిపంపఁగా మాక్సుముల్లరు, జాకబు మున్నగు సుప్రసిద్ధ సంస్కృతపండితులు తిలకు నెన్నోవిధ ముల నభినందించి ప్రశంసించిరి. ఆ మఱుచటి సంవత్సర మా వ్యాసము గ్రంథరూపముఁ దాల్చెను.

బాలగంగాధర తిలకు ప్రజల హృదయములందు దేశ భక్తిబీజముల నాటుటకొకక్రొత్తతెన్ను నాలోచించెను. ఆతఁడు కాంగ్రెసుపై నభిమానము కలిగియున్నవాఁడైనను,

కాంగ్రెసు ఆశయములు నెఱవేఱుటకు సక్రమవిధానము నెవ్వరు ననుసరింపక పోవుటచేతను, ప్రతిసంవత్సరమును దేశ నాయకులొక్కడ గలిసికొని, ఏమో కొన్ని తీర్మానములు పాదించి, మహాసభ ముగిసినపిదప నాతీర్మానములను జిత్తు కాగితములలోఁ గలుపుచుండుటచేతను, నాతఁ డామాగ్గ మనుసరణీయముగ లేదని తలంచెను. పాటకజనహృదయము లందు దేశభక్తి, దేశారాధన, దేశసేవ, మున్నగువిషయములు బలవత్తరముగ నాటుటకు కులదైవములు దేశమునందు జన్మించి దేశసేవాపరతంతులై తమ జీవితమును గడపిన బ్రిటిషు సామ్రాజ్యభానుఁ డస్తమించుననియు, బ్రిటిషు పరిపాలనములేనిదే హిందూదేశ మరాజకమై, విపదంబుధి మునుఁగుననియు, బ్రిటిషుపరిపాలనమున హిందూదేశము నకుఁ గొన్నిముఖ్యలాభములు సంప్రాప్తమయ్యెననియు నతఁడు తలంచెను. ఏలననఁ బూర్వము శిశుహత్య ప్రబలి యుండెను. అంగ్లేయులూ దురాచారము నణచివేసిరి. సహ గమన దురాచారమువలన ననేకమంది వితంతువు లనవసరముగ తమ ప్రాణములను గోల్పోవసాగిరి. ఆదురభ్యాసమునుగూడ బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు సమూలముగ నశింపఁ జేసిరి. పూర్వము దొంగతనములు, దారులుకొట్టుట విశేషముగ నుండెను. అదికూడ వారు మాన్పించిరి. ఇట్టివేయనేకములగు మేల్గనుజేసి వారు హిందువుల కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులైరి.

ఆతఁడు విశేషముగఁ బాటుపడి హిందువులకున్న తోద్యోగములు ప్రభుత్వమువా రొసంగునట్లొనరించెను. ఆతఁ డీవిషయమున నొనరించినకృషి సఫలమయ్యెను. పూర్వమెక్కడనో ఒకరిద్దఱు హిందువులకు హైకోర్టుజడ్జి పదవి లభించుట యరుదై యుండెను. ఆతఁడు వృద్ధుఁడగు కాలమున నట్టి పదవులు లభించుట సామాన్యమయ్యెను.

వీరులజ్ఞాపకార్థము ఉత్సవములను కాలానుగుణ్యముగఁ జేయుచు, నాయుత్సవసమయములం దుపన్యాసముల నొసంగి వారికి దేశము - దేశసేవ-మాతృపూజ - మున్నగు దేశసేవా సూత్రముల నెఱుకపఱచవలయుననియు, దన్నూలమున అఖిలభారతజాతీయ మహాజనసభాశయములు తప్పక యీడేరుననియుఁ దలంచెను. ఈయద్దేశముతో నతఁడు గణపతి యుత్సవములనియు, శివాజీ ఉత్సవములనియు రెండింటిని ప్రారంభించెను. ఉత్సవసందర్భమునకు వేలకొలదిజనులరుదెంచి, బాలగంగాధరతిల కొసంగు గంభీరోపన్యాసముల నాలకించి, దేశసేవయే జీవిత పరమార్థమను రహస్యమును దెలిసికొని, ఆనందకందళిత వదనాంబురుహులై యింద్ల కరుగుచుండిరి.

రెండు సంవత్సరములు గడచెను. 1896 వ సం॥రమున శివాజీయుత్సవములు చేయవలసిన సమయ మాసన్నమయ్యెను. ఇంతలో భయంకర టౌమము తటస్థించెను.

దేశమందశాంతిప్రబలెను. వెనువెంటనే స్లేగుకూడ నారంభమయ్యెను. తిలకు కఱవును, స్లేగును నివారించుట కనేక విధములఁ బాటుపడఁసాగెను. ప్రజలు మిక్కిలి బాధపడిరి, ప్రభుత్వమువారు స్లేగును నివారించుటకుఁ బెక్కుప్రయత్నముల నొనరించిరి. రెండుమూడుమాసములు గతించిన పిదప తొమ్మొకటియైన యుగెను. పేరుకూడ చాలమట్టుకు తగ్గెను. బాలగంగాధరతిలకు శివాజీయుత్సవ ప్రయత్నములు చేయసాగెను. ఉత్సవములు ప్రారంభింపఁబడెను. ఉపన్యాసము లొసంగఁబడుచుండెను. భూనభ్యంతరాళములు ప్రతి ధ్యనించునట్లు జాతీయగీతములు పాడఁబడుచుండెను, ఉత్సవముల తత్వమును బోధించు నొకవ్యాసము 'కేసరి'లోఁ బ్రచురితమయ్యెను. ఆవ్యాసముయొక్క ప్రధానతత్వము సర్థము చేసికొనఁజాలక యొకఁడు లెప్టి నెంటు అయిరిస్టు, రాండు అను ఆంగ్లేయోద్యోగుల నిరువురను జంపివేసెను. అట్లు చేయుటవలన దేశమునకు సేవచేసినట్లగునని యాతఁడు భావించెను. వారినిఁజంపిన యతఁడెచ్చటికో పలాయన మొనరించుటయే నట్టిసిద్ధాంతమున్న వ్యాసమును ప్రచురించినందులకై ప్రభుత్వమువారు బాలగంగాధరతిలకును నిర్బంధించి, వ్యాయస్థానమున నాయభియోగమును విమర్శించి పదునెనిమిది మాసములు కఠిన కారాగృహవాసశిక్ష విధించిరి.

ఈవార్త ప్రపంచములోని విద్వాంసుల కత్యధిక దుఃఖ మాపాదించెను. బాలగంగాధర తిలకువంటి మహాను

భావుడు - గీర్వాణాంగ మహారాష్ట్రభాషాకోవిదుడు-కఠిన కారాగృహవాస శిక్ష - ననుభవించుటమూలమున విద్యా ప్రపంచమున కపార నష్టము మూడుననితలచి మాక్కు ముల్లరు, జాకబు, సర్విలియం హంటరు మున్నగు సుప్రసిద్ధ పండితులు విక్టోరియామహారాజ్ఞ సన్నిధికొక విన్నపమును బంపిరి. ఆమె వారి విజ్ఞాపనమును మన్నించి, బాలగంగాధరతిలకును విడిచివేయవలసినదిగా నాజ్ఞాపించెను.

1898 వ సంవత్సరమున నతడు కారాగృహ విముక్తుడయ్యెను. ఇంతలో మఱియొక కష్టము సంభవించెను. బాలగంగాధరునిమిత్రుఁడొకఁడు మరణశయ్యపైనుండి, మరణశాసనమునువ్రాసి మఱి నలుగురిని ఆశాసనము నమలులోనికిఁ దెచ్చి సగ్గుణశాలియగు నొక బాలునిఁదెచ్చి తన భార్య వానిని పెంచుకొనునట్లు చేయవలసినదని కోరెను. తిలకందుల కంగీకరించి, ఆమిత్రునియెట్టేటలో, గొంతభాగమమ్మి ఋణములు తీర్చి యొక బాలునిఁ తీసికొనివెళ్లి “అమ్మా! ఈబాలుడు సుగుణవంతుడు. వీనిని దత్తునిగ నంగీకరించి, సుఖంపు” మనివచించెను. ఆమెవల్లెయనెను. సుముహూర్తము నిశ్చితమయ్యెను. ఇంతలోఁ గొండఱు తిలకుపైఁ గొండెములుచెప్పి యామె కతనిపై దురభిప్రాయము కలిగించిరి. ఆమె వారి మాటలకుఁ జెవియొగ్గి తిలకు చేసిన ప్రయత్నముల నన్నిటిని భగ్నమొనరించి యాతనిని నిందింపసాగెను. అతడు మరణ

శాసనము సంపూర్ణముగ నమలులోనికిఁ దెచ్చుటకై న్యాయస్థానమున దొకయభియోగమును దెచ్చెను. అయ్యది 1901 సం॥ రమునఁ బ్రారంభమై 1915 సం॥రమున నాయభియోగము సమాప్తమయ్యెను. అయితే యిన్ని సంవత్సరములును తిలకు కేవల మీయభియోగ విచారణమునందే నిమగ్నుడై యుండెనని చెప్పరాదు. అతఁడు సారస్వతసేవ సేమర లేదు. 1903 వసంవత్సరమున నతఁడు వేదములకు సంబంధించిన యొకగ్రంథమును (The Arctic Home in the Vedas) వ్రాసిప్రచురించెను. ఆగ్రంథ మమెరికా ఖండమునందలి సుప్రసిద్ధ కవులప్రశంసలకుఁగూడ పాత్ర మయ్యెను.

బాలగంగాధరతిలకు మహారాష్ట్రులకేగాక హిందూ దేశమునకే నాయకుఁడు కాసాగెను. కాంగ్రెసువాదుల ననేకుల నతఁడు చేరఁదీసెను. కాంగ్రెసువాదులు తిలకునాయకత్వమున విజృంభించిరి. సూరతు కాంగ్రెసువాదుల విజృంభణమునకు ఫలితముగ దొరతనమువారు తిలకుపై దేశద్రోహియని నేరమారోపించి, న్యాయస్థానమున విచారించి ఆఱు సంవత్సరములు కారాగారావాసశిక్ష విధించిరి. బాలగంగాధరతిలకు 1908 మొదలు 1914 సం॥రము వఱకును కారాగృహమున నుండెను. అపుడాతఁడు భగవద్గీతను మహారాష్ట్ర భాషలో వ్రాసెను. 'గీతారహస్య' మనుపేర నది ప్రక

టితమై, ప్రపంచమును విస్మయసాగరమున ముంచివేసెను. ఆగ్రంథము పెక్కు భాషలలోనికిఁ బరివర్తిత మయ్యెను.

1914 వ సంవత్సరమున బాలగంగాధరతిలక కారాగృహ విముక్తుడై స్వగృహమునకు విచారభరితాంతరంగుడై యరిగెను. పాపమాతనిసతీమణి తన భర్తకు సంభవించుచున్న కష్టములవిషయమై డోలాందోళితచిత్తయై మరణించెను. తిలక విషాదభరితస్వాంతుడయ్యెను.

ఇంతలో జర్మనీవారికిని, ఇంగ్లీషువారికిని గొప్ప యుద్ధము జరుగఁజూపుచున్నదనువార్త తిలకువీనులకు విందొనరించెను. ఆతఁడు మఱల రాజకీయ ప్రపంచమున నడుగిడెను. ఆతని మిత్రునిభార్య తెచ్చిన యభియోగము 1915 సం॥రములో ప్రీవీకౌన్సిలులో విచారింపఁబడి తిలకుకనుకూలముగ తీర్పుచెప్పఁబడియెను.

తిలకు మఱల ననేకమంది యువకులను జేరదీసి స్వరాజ్యముకొఱకుఁ బ్రయత్నింపసాగెను. 1918 న సంవత్సరమున బొంబాయిలో జరిగిన అఖిలభారతజాతీయమహాజనసభలో కాంగ్రెసు ఆశయములను బ్రభుత్వమువారి కెఱిగించుట కింగ్లాండున కెవరైన పోవలయునని తీర్మానింపఁబడెను. బాలగంగాధరతిలకే యందులకుఁ దగినవాడని వారందఱును దలంచిరి. తిలకు ఇంగ్లాండునకుఁ బోవుటకుఁ బూర్వము హిందూదేశమునందలి ముఖ్యపట్టణము లన్నిటిని

సందర్శించెను. ఆతని ప్రయాణమునకు కొన్ని వేలరూప్యములు వసూలయ్యెను. ప్రతిపట్టణమునందును తిలకునకు రాజసన్మానము జరిగెను. ఆతఁడు కొలంబో వెళ్లఁగా బ్రిటిషుప్రభుత్వమువా రతని నోడనెక్కవలదని యాజ్ఞాపించిరి. ఈవిషయము దేశీయులకుఁ దెలిసినంతనే దేశములో మహా కల్లోలము సంభవించెను. ఇది గమనించి ప్రభుత్వము వారు దేశీయులకు తమపై ననాదరభావ ముదయించునని ఆతని నింగ్లాండునకుఁ పోనిచ్చిరి.

బాలగంగాధరతిలకుపై నపోహ కలిగియున్న ఆంగ్లేయు లాతనినిఁ జూడగనే, ఆతని యభిప్రాయములఁ దెలిసి కొనఁగనే తమ యభిప్రాయమును మార్చుకొనవలసినవారైరి. ఆతని యుద్దేశములను, ఆశయములనుగూడ వారామోదించిరి. బాలగంగాధరతిలకు హిందూదేశమునకుఁ దిరిగి వచ్చుసరికి నూతన సంచలన మారంభమయ్యెను. అత్యావేశముగల స్వరాజ్యవాదులు సత్యాగ్రహ దీక్షఁబూనిరి. గాంధీ డార్జిన్యరహిత సహాయనిరాకరణోద్యమమును ప్రారంభించెను. తిలకు విస్మితుఁడయ్యెను. ఆతని కేమి చేయుటకును దోచలేదు. ఇట్టిస్థితిలో నాతఁడు వ్యాధిగ్రస్తఁడయ్యెను. -క్రమముగా నావ్యాధి దారుణపరిణామమునందెను. బాలగంగాధరతిలకు 1-8-1920 సం॥రమున పరమపద మందెను.

బాలగంగాధరతీలకుయొక్క మహాదాశయముల ననుసరించుటవలననే, గాంధీ మహాత్ముడయ్యెను. దేశముకొఱకు కారాగారమున విశేషముగ బాధపడినవారిలో తీలకు ముఖ్యుడు. అతని పవిత్రజీవిత మెల్లరకు నాదర్శప్రాయమైనది.

సంపూర్ణము

31

